

Ráadásul azt is hozzá kell tennünk, hogy ma Magyarországon egy csendes, de nagyon komoly történešvita dúl. A vita fókuszában néhány évvel ezelőt看 az '56-os forradalom és szabadságharc állt, és nagyjából arról folyt, vajon a Nagy Imre-féle reformkommunizmus vagy a nép spontán harca volt-e '56. Célja pedig az „emberarcú szocializmus” kivívása, vagy egy, a magyar gondolkodásnak és hagyományoknak megfelelő politikai struktúra kiépítése volt? Ez a vita mára fokozatosan áttevődött a Kádár-rendszer megítélésére és történelmi szerepének értékelésére. A Kádár-rendszer illetően az egyik oldal a modernizációt és a desztalinizációt emeli ki, és azt próbálja bebizonyítani, hogy „nem is volt az olyan rossz”, csak reformálni kellett volna még egy picit, és ránk tör a kánaán. Ennek egyik, már-már extrém sarjadzása, amikor azt állítják, hogy a „valódi” Kádár-rendszer csak 1963-ban – a megtorlások első szakaszának lezárulása után – kezdődött el. A másik oldalon inkább azt hangsúlyozzák, hogy a rendszer mennyiben volt folytatása az 1956 októbere előtti diktatúrának.

Utóbbi tábor képviselői komoly munícióhoz jutottak ezzel a könyvvel, hiszen olvastakor napnál világosabbá válik, hogy az „osztályellenesség” felszámolásában, a valódi joglábbal tiprásában semmi sem választotta el ezeket a struktúrákat egymástól. És a rendszer mint olyan

semmit sem változott, sőt (bár a szerző ezt a következtetést megahagyja nekünk) gazdasági átalakítás ide, reformszocializmus oda: az elnyomó apparátus készen állt 1989-ben is...

ÖTVÖS ISTVÁN

(*Hamvas Intézet, Budapest, 2002,*  
452 oldal, 3390 Ft)

CSATH MAGDOLNA:

### ***Lenni vagy nem lenni (A nemzetépítő stratégia lehetőségei)***

A kötetben összegyűjtött cikkek fő témája a magyar gazdaság. A hazai jelenségeket azonban a szerző nemcsak a világméretű folyamatok összefüggéseiben vizsgálja, hanem a nemzeti kultúra és hagyomány távlatában is elhelyezi (ennek egyik következménye a sok idézet Kölcseytől Széchenyiig, Virág Benedektől Tamási Áronig). Már ez is jelzi, hogy Csath Magdolna nem a jelenleg uralkodó „neoliberális-monetarista” elméletek követője, hanem – a könyvben többször is említett – Röpke és Korten nevével fémjelezhető „alternatív” irányzaté, amelynek fő hívószavai a „szociális piacgazdaság” és a „fenntartható fejlődés”. A gazdasági növekedést nem öncélnak tekinti, hanem a személyiség és a közösség

életminőségét alakító egyik tényezőnek. Meggyőző, de legalábbis elgondolkodtató érveket és példákat hoz fel emellett, hogy az egymást váltó kormányok által, bár hangsúlyeltolódásokkal, de kivétel nélkül támogatott globális betagolódás rendkívüli veszélyeket rejt. A globalizáció szerinte a kultúra tudatos elsekélyesítését, a gazdagok és szegények közötti különbségek növekedését hozza magával. Végeredményben a gazdagok diktatúrájához, a demokrácia megszűnéséhez vezet.

Az a kijelentés sem tűnik szenzációhajhászásnak, hogy a globalizáció és a kommunizmus egy tőről fakad: mindkettőre jellemző a központi irányítás, a kevesek hatalma a többség fölött, az anyagiasság eluralkodása, valamint a nemzet- és közösségellenességgel párosult nemzetköziség. Csath az EU-t is globalista szervezetnek látja, ezért szerinte „az EU továbbra is az érdekek és nem az értékek Európája” elsősorban. Ehhez képest a magyar érdekérvényesítésről katasztrófális kép rajzolódik ki. A privatizáció a nemzeti vagyon jelentős részét külföldi vállalkozások kezére játszotta; ezeket szolgálja ki a mindenkori gazdaságpolitika az alacsony bérekkel, az adókedvezményekkel, a környezetvédelmi szempontok háttérbe szorításával. A multik többsége mindezért csak szellemi alulfoglalkoztatással és a személyiség leépülésével járó összeszerelő munkákat kínál, és ezt is csak bi-

zonytalan ideig. A szerző kimutatja, hogy az oly sokszor diadalmasan emlegetett GDP-növekedésnek kevés köze van az életminőséghez. A GDP-be ugyanis beleszámítanak azok a jövedelmek is, amelyeket a külföldi vállalatok itt termelnek meg, de kivisznek az országból, vagy például a romló közbiztonság miatt őrző-védő szervezeteknek kifizetett pénz, sőt a lakosság csökkenése is hasonló „fejlődést”, GDP-növekedést eredményez! Így már érthető, hogy a GDP emelkedése ritkán vezetett érezhető életszínvonal- és életminőség-növekedéshez.

Csath szerint a gazdaság és a társadalom fejlettségét valójában a jóval ritkábban emlegetett mutatók jelzik, például a bruttó *nemzeti* jövedelem vagy az emberi fejlődés lehetőségeit mérő ún. HDI index. Ezek pedig kimondottan rossznak mutatják a magyar társadalom állapotát. Nálunk kisebb GDP-jű országok is jobb életminőséget biztosítanak! Ez is jelzi, hogy nem a pénz hiánya a fő tényező, hanem a pénz elköltését meghatározó értékrenddel vannak alapvető gondok. A szerző felveti a kérdést, miért követi mindegyik kormány a Világbank által támogatott, de legutóbb Argentínában is katasztrófához vezető utat, amikor – retorikájuk tanúsága szerint – tudatában vannak a valódi tennivalóknak is (ilyen például a tudásalapú társadalom létrehozása, az egészség- és oktatásügy, valamint a kutatások fej-

lesztése, a hazai cégek és mezőgazdaság támogatása, a társadalmi összetartás erősítése).

A kötet világos stílusa lehetővé teszi, hogy a nem szakember érdeklődők is megismerjék egy olyan gazdasági elmélet szempontrendszerét és megoldási javaslatait, amelyet a neoliberalis irányzatot az egyetlen reális útnak beállító média háttérbe szorít.

STURM LÁSZLÓ

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2002, 488 oldal, 3500 Ft)

FRANCIS FUKUYAMA:

### ***Poszthumán jövődők***

Bármekkora legyen is a kísértés, Fukuyama legújabb munkájáról írva nem kerülhetjük meg a szerző „előéletét”, pontosabban sok vitát kiváltó fő művét, amely *A történelem vége és az utolsó ember* címet viseli. A tengerentúlon és Európában egyaránt filozófiai bestsellerré vált könyv (amelyet legnevesebb bírálóinak egyike, Jacques Derrida naiv „ideológiai kirakatként” emleget) látszólag egyszerű tézist képvisel: a Szovjetunió lassú, de biztos összeomlása nyilvánvalóvá tette a liberális demokrácia, valamint legfőbb szövetségese, a szabad piacgazdaság totális győzelmét, s ezzel az emberi történelem a végpontjához érkezett.

Fukuyama nyíltan vállalt hegeliánus előfeltevései mellett a *természet* fogalmára alapozza gondolatmenetét: a liberális demokrácia világméretű térhódítása kevéssé meglepő, sőt egyenesen előre megjósolható fejlemény, mivel ez a társadalmi forma felel meg leginkább az emberi természetnek. Magabiztos szerzőnk sem a lényeglátó kritikai megjegyzések, sem pedig a 2001. szeptember 11-ével datálható világpolitikai változások nem készítették álláspontja felülvizsgálatára. A *Poszthumán jövődők* éppen ezért bizonyul izgalmas olvasmánynak; a várakozásokkal ellentétben Fukuyama maga fedi fel a „történelem vége” koncepció fonákját.

Ha osztanánk is azt a véleményt, amely szerint a politika színpadán nem lépnek fel többé új karakterek (legfeljebb pár kimustrált jellemzés próbál visszakapaszkodni a süllyesztőből), a természettudomány még akkor is szolgálhat számunkra néhány meglepetéssel. Fukuyama szerint „a történelem nem érhet véget mindaddig, amíg a tudomány képes új eredményeket produkálni”. S hogy miért nem? A kérdésre adott válasz túlmutat a szűkebb értelemben vett politikai filozófia területén, s nem árt, ha azok is szembesülnek vele, akik csekély érdeklődést tanúsítanak a fent körvonalazott problémák iránt.

A könyv a tudomány még csupán gyerekcipőben járó, de így is je-